

CSERNICSKÓ ISTVÁN

## Nyelvi (emberi) jogok, jogsértések és biztonságpolitika összefüggései Oroszország Ukrajna elleni háborúja tükrében

---

ISTVÁN CSERNICSKÓ

Language (Human) Rights, Violations and Security Policy in the Context of Russia's War Against Ukraine

Keywords: linguistic (human) rights; minority rights; language policy; security policy; linguistic (human) rights; Ukraine

---

### 1. Bevezetés

„A nyelvet mint a csoportidentitás erőteljes szimbólumát, gyakran említik a csoportok közötti konfliktus okaként. És a történelem során a mai napig a nyelvhasználat korlátozása fontos szerepet játszott az ilyen a konfliktusokban” – írja Davies és Dubinsky. (2018, 161. p.) Roter és Busch (2018, 156. p.) szerint „a kizárólagos nemzetépítés folyamatában [...] a nyelvi kérdések gyakran ürügyként szolgálnak a hatalmi küzdelmek elfedésére, amelyek heves konfliktusokat eredményezhetnek az államon belül vagy az államok között”.

2022. február 24-én, amikor Oroszország megtámadta Ukrajnát, új geopolitikai korszak kezdődött. Ez a háború nagy eséllyel jelentősen átalakítja majd a globális biztonságpolitikai rendszert is. A háború oroszok általi megindítása előtt sokszor merült fel a kisebbségi és nyelvi (emberi) jogok kérdése. Oroszország már a Krím 2014-es orosz megszállása során és az Ukrajna keleti régióiban 2014-ben kirobbant fegyveres konfliktus előtt is ürügyként használta fel a nyelvi kérdést. (Cserniczkó 2016)

A nyelv és a biztonság kérdése szorosan összekapcsolódik Ukrajnában, s egy orosz szakértő véleménye szerint a nyelvi konfliktusok akár háborús cselekményekhez is vezethetnek (Kondraskina 2016, 853. p.), és vezettek is. „A mai ukrajnai helyzet példája annak, hogyan válik a nyelvi és kulturális háború előfeltételévé és hivatalos alapjává egy valódi hadjáratnak” – írta Drozda (2014) nyolc évvel ezelőtt, a Krím megszállása és a kelet-ukrajnai szakadár köztársaságokkal folyó harcok kitörése idején. „Bárhonnan nézzük, a jelenlegi orosz–ukrán háború a nyelv miatt kezdődött. Ez vitathatatlan tény.

Oroszország épp a nyelvi tényezőt használta fel mint az agresszió okát – azzal magyarázva, hogy meg kell védenie az orosz ajkú polgárokat Ukrajnában” – foglalta össze a konfliktus okait egy évvel később Osznacs. (2015) Sakwa (2015, 173–175. p.) is úgy vélte, hogy az Ukrajna keleti részén kirobbant konfliktusnak a nyelvkérdés volt az egyik kiváltó oka.

Vlagyimir Putyin orosz elnök a Krím-félsziget Oroszországhoz csatolásának moszkvai ceremóniája során 2014. március 18-án tartott beszédében az általa „elsősorban orosz ajkú Krím”-nek nevezett régióról kijelentette:

A Krím és Szevasztopol lakói Oroszországhoz fordultak, hogy védelmezze meg életüket és jogukat azzal, hogy megelőzi az olyan eseményeket, mint amelyek Kijevben, Donyeckben, Harkovban és más ukrán városokban történtek, illetve történnek jelenleg is. Ezt a kérést nyilvánvalóan nem hagyhattuk figyelmen kívül. Részünkről ez felért volna egy árulással. [...] Több millió, orosz nyelvet beszélő ember él Ukrajnában, és él majd a jövőben is. Oroszország mindig meg fogja védeni érdekeiket, minden politikai, diplomáciai és jogi eszközt bevetve. De elsősorban mégis Ukrajna érdeke kellene legyen ezen polgárok jogainak és érdekeinek teljes körű védelme. Ez ugyanis Ukrajna állami stabilitásának és területi integritásának garanciája.<sup>1</sup>

„Arra kényszerítettek bennünket, hogy megvédjük az oroszul beszélőket a Donbáson” – nyilatkozta valamivel később az orosz elnök.<sup>2</sup>

Jelzésértékű az is, hogy Putyin közvetlenül az Ukrajna elleni háború megindítása előtt, 2022. február 21-én elmondott beszédében ötször is előfordul a *язык*, vagyis a *nyelv* szó.<sup>3</sup> Mindez azt jelenti, hogy a nyelvek és nyelvi jogok kérdésköre nem hagyható figyelmen kívül, ha Ukrajna biztonságáról esik szó.

Ezen sorok írásakor, 2022 áprilisában, még folynak a harcok Ukrajnában. Egyelőre nem tudhatjuk, milyen hatással lesz az orosz–ukrán totális háború az ukrán nyelvpolitikára, és milyen következményei lesznek a kisebbségek nyelvi (emberi) jogaira. Azt azonban jól tudjuk, hogy „a biztonság és a háború gyakran jelentős hatást gyakorol a nyelvpolitikára”. (Charalambous et al. 2016, 2. p.) A radikális politikai áttrendeződések mindig maguk után vonják a nyelvpolitikai változásokat is (Wright 2012), Oroszország háborúja Ukrajna ellen pedig kétségkívül meghatározó esemény, világpolitikai léptékben is.

Az alábbiakban azt tekintjük át röviden, milyen kapcsolat lehet a nyelvi (emberi) jogok és azok megsértése, valamint a biztonságpolitika között. A kárpátaljai magyar közösség nyelvi jogainak példáján keresztül megvizsgáljuk, hogy az utóbbi évek ukrán

---

1 A beszéd az orosz elnöki hivatal honlapján: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>

2 Путин: Вынудили защищать русскоязычных на Донбассе. <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3756878-putyn-vynudyly-zaschyschat-russkoiazychnykh-na-donbasse>

3 <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>

nyelvpolitikája értelmezhető-e a nyelvi jogok megsértéseként, és arra is választ keresünk, hogy a kisebbségek nyelvi jogainak biztosítása és a biztonságpolitika között lehet-e egyensúly.

## 2. Mik azok a nyelvi (emberi) jogok?

Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata<sup>4</sup> 1948 óta összefoglalja azokat az általános emberi jogokat, amelyek minden embert (nemtől, kortól, vallástól, anyanyelvtől, bőrszíntől vagy vagyoni helyzetétől függetlenül) megilletnek. (Davies–Dubinsky 2018) Ez a rendkívül fontos dokumentum azonban gyakorlatilag semmit sem mond arról, milyen jogok kapcsolódnak a nyelvhasználathoz, így az nem derül ki belőle, mik is azok az általános nyelvi (emberi) jogok. (Skutnabb-Kangas 2012)

A nyelvi emberi jogok olyan egyéni és kollektív jogok, amelyek a nyelvek használatára vonatkoznak, és amelyekkel elvileg minden ember rendelkezik; olyan emberi jogok, amelyek hatással vannak az állami hatóságok, egyének és más entitások nyelvi preferenciáira vagy nyelvhasználatára. (Skutnabb-Kangas–Phillipson eds. 1994, 2022; Kontra–Phillipson–Skutnabb-Kangas–Váradý 1999) Ezek „úgy írhatók le, mint az állami hatóságokra vonatkozó kötelezettségek sorozata, amelyek arra vonatkoznak, hogy bizonyos nyelveket bizonyos kontextusokban használjanak, vagy ne avatkozzanak bele a privát felek nyelvi választásaiba és megnyilatkozásaiba”.<sup>5</sup>

A nyelvi (emberi) jogok kérdésköre összetett. Az nyilvánvaló, hogy „a nyelv alapvető emberi jog, vagy legalábbis olyan emberi jog, amelynek elvesztése vagy megtagadása negatívan befolyásolhatja más jogok érvényesülését”. (Davies–Dubinsky 2018, 167. p.) Azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy bár a nyelv és az emberi jogok közötti kapcsolat nyilvánvalónak tűnik, ez a nézőpont mégis ellentmondásos, és élénk tudományos és közpolitikai vitákat vált ki a jogászok, politológusok és nyelvészek körében egyaránt. „Az emberek különböző álláspontokat képviselnek a nyelvi jogok kérdésében. Így a nyelvi jogok megvalósítása korántsem egyszerű” – állapítja meg Davies és Dubinsky. (2018, 167. p.)

Az általános, minden embert megillető nyelvi jogok definiálására természetesen történtek kísérletek. De Varennes (1996, 117. p.) szerint az emberi jogok és a nyelvi jogok szoros összefüggésben vannak; ő univerzálisnak, tehát a nyelvi jogokra is kiterjedőnek tekinti azt a jogot, hogy minden ember megkülönböztetés nélkül egyenlő bánásmódban részesüljön (uo.). Phillipson és Skutnabb-Kangas (1995, 483. p.) úgy vélik, „a

4 Universal Declaration of Human Rights. <https://www.coe.int/en/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version>

5 *Language Rights of Linguistic Minorities: A Practical Guide for Implementation*. Geneva: Office of the High Commissioner for Human Right, 2017. p. 5. [https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Minorities/SR/LanguageRightsLinguisticMinorities\\_EN.pdf](https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Minorities/SR/LanguageRightsLinguisticMinorities_EN.pdf)

nyelvi jogok az emberi jogok egyik fajtáját képezik, és mint ilyenek, a polgári, politikai, gazdasági, szociális és kulturális jogok igazságos gyakorlásának elidegeníthetetlen, egyetemes normáinak egymással szorosan összefüggő elemei”.

Szerintük egy egyetemes nyelvi emberi jogi nyilatkozatnak vagy egyezménynek mindenképpen tartalmaznia kell a következő, minden embert megillető jogokat (Phillipson–Skutnabb-Kangas 1995, 499–500. p.; magyarul: Kontra 2010, 18. p.):

A) Mindenki

1. azonosulhat az anyanyelvével (vagy anyanyelveivel) úgy, hogy azt mások elfogadják és tiszteletben tartják;

2. tökéletesen megtanulhatja az anyanyelvét mind szóban (ha ez fiziológiailag lehetséges), mind írásban (ez azt feltételezi, hogy a kisebbségek a saját nyelvükön részesülnek oktatásban);

3. használhatja az anyanyelvét a legtöbb hivatalos szituációban (beleértve az iskolát is).

B) Mindenki, akinek az anyanyelve nem hivatalos nyelv abban az országban, ahol lakik, kétnyelvűvé (vagy háromnyelvűvé, ha két anyanyelve van) válhat az anyanyelvén és az (egyik) hivatalos nyelven (saját választása szerint).

C) az anyanyelv bármely cseréje önkéntes és nem kényszerített.

1996-ban Barcelonában, a nyelvi jogok világkonferenciáján<sup>6</sup> a résztvevők megfogalmazták *A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* című dokumentumot,<sup>7</sup> amely azonban, bár bemutatták az UNESCO főigazgatójának, a nemzetközi szervezettől nem kapott hivatalos jóváhagyást. A nyelvi (emberi) jogoknak így máig nincs egyetemes, minden emberre kiterjedő definíciója.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)<sup>8</sup> abból a célból hozta létre a nemzeti kisebbségi főbiztos tisztségét<sup>9</sup> 1992-ben, hogy a kisebbségi alapú konfliktusok a lehető legkorábbi szakaszban megelőzhetőek legyenek. A főbiztos hivatala több olyan ajánlást dolgozott ki és ajánlott az EBESZ tagállamainak figyelmébe, amelyek célja a kisebbségekkel kapcsolatos konfliktusok megelőzése és csökkentése. Ezek közül több érinti a nyelvi jogok, a nyelvhasználat kérdéskörét. Például: *A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlások és értelmező megjegyzések* (1996);<sup>10</sup> *A nemzeti kisebbségek nyelvi jogairól szóló oslói ajánlások és az ezekhez kapcsolódó értelmező megjegyzések* (1998);<sup>11</sup> *Útmutató a kisebbségi nyelvek használatá-*

6 World Conference on Linguistic Rights. Barcelona, 6-9 June, 1996. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000104267>

7 Universal Declaration of Linguistic Rights. [https://pen-international.org/app/uploads/drets\\_culturals389.pdf](https://pen-international.org/app/uploads/drets_culturals389.pdf)

8 Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). <https://www.osce.org/>

9 OSCE High Commissioner on National Minorities. <https://www.osce.org/hcnm>

10 *The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities*. <https://www.osce.org/hcnm/hague-recommendations>

hoz az elektronikus médiában (2003).<sup>12</sup> Az ENSZ kisebbségügyi különleges jelentéstevőjének hivatala<sup>13</sup> dolgozta ki a *Language Rights of Linguistic Minorities: A Practical Guide for Implementation* (2017)<sup>14</sup> című dokumentumot. Ez azonban – akárcsak az EBESZ említett ajánlásai – nem általános nyelvi emberi jogi egyezmény, hanem csupán a nemzeti és/vagy nyelvi kisebbségek nyelvhasználati jogaira vonatkozó ajánlás; így tehát nem kötelező érvényű. Közös ezekben a dokumentumokban az is, hogy nem általános emberi jogként, hanem a (nemzeti vagy nyelvi) kisebbségek speciális jogaként érintik a nyelvi jogokat.

A *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája* című dokumentumot az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága fogadta el 1992-ben.<sup>15</sup> A Kartát ratifikáló államok – bizonyos megkötésekkel – *à la carte* rendszerben válogathatnak a dokumentumban kínált rendelkezések közül. A választás egyik része az, hogy az állam választhat, mely nyelvekre terjeszti ki a Karta hatályát. Továbbá az államok – a dokumentum I. Rész 2. cikk 2. pontjában foglalt előírásokat figyelembe véve – úgy válogathatnak a Karta rendelkezései közül, hogy a II. Részt mindenképpen alkalmazzák, a III. Rész rendelkezései közül pedig legkevesebb 35 bekezdést vagy pontot alkalmaznak, mégpedig legalább hármat-hármat a 8. és 12. cikkből, továbbá egyet-egyet a 9., 10., 11. és 13. cikkből.

Egyáltalán nem mindegy azonban, hogy a Kartát ratifikáló államok hogyan válogatnak a dokumentum kínálta lehetőségek közül. Ezt a Karta 8. cikk 1. pontjának egy részletét áttekintve mutatjuk be. A Karta 8. cikk 1. pontja az óvodától az egyetemig és a felnőttoktatásig ezeket lehetőségeket kínálja:

Az oktatásügyet illetően a Felek azokon a területeken, ahol ezeket a nyelveket használják, e nyelvek mindegyike helyzetének megfelelően, és anélkül, hogy az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek oktatása hátrányt szenvedne, vállalják, hogy...

i. elérhetővé teszik az általános iskolai oktatást<sup>16</sup> az érintett regionális vagy kisebbségi nyelveken, vagy

ii. elérhetővé teszik az általános iskola lényegi részét az érintett regionális vagy kisebbségi nyelveken, vagy

11 *The Oslo Recommendations regarding the Linguistic Rights of National Minorities*. <https://www.osce.org/hcnm/oslo-recommendations>

12 *Guidelines on the Use of Minority Languages in the Broadcast Media*. <https://www.osce.org/tk/hcnm/32313>

13 United Nations Special Rapporteur on Minority Issues. <https://www.ohchr.org/en/issues/minorities/srminorities/pages/srminorityissuesindex.aspx>

14 [https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Minorities/SR/LanguageRightsLinguisticMinorities\\_EN.pdf](https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Minorities/SR/LanguageRightsLinguisticMinorities_EN.pdf)

15 European Charter for Regional or Minority Languages. <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/text-of-the-charter>

16 Ugyanezek a lehetőségek jelennek meg az iskola-előkészítő oktatás, a középiskolai oktatás, a szakiskolai és szakmunkásképzés, valamint a felsőoktatás kapcsán is.

iii. biztosítják, hogy az érintett regionális vagy kisebbségi nyelvek oktatása az általános iskolai tanrend integráns részét képezze, vagy

iv. a fenti i.-iii. szerinti intézkedések valamelyikét legalább azokra a tanulókra alkalmazzák, akiknek családja ezt kívánja, és létszáma elegendőnek minősül; [...].

Jól érzékelhető, mennyi minden függ attól, melyik opciót választja egy adott állam. Miközben például az *i* bekezdés azt jelenti, hogy a kisebbségek anyanyelvükön tanulhatnak, az *ii* azt, hogy bizonyos tantárgyak oktatása a kisebbségi nyelven folyik, az *iii* már csak azt, hogy nyelvük tantárgyként van jelen az oktatási folyamatban.

A *Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről* című dokumentum 1995-ben született.<sup>17</sup> A dokumentum egyes cikkei a kisebbségi nyelvek használatára vonatkozó jogokat is megfogalmazznak, ám meglehetősen általánosan és burkoltan. (Cserniczkó 2019)

Azokban az államokban, amelyek ratifikálták a Kartát és/vagy a Keretegyezményt, a nemzetközi dokumentum a belső jogrend részévé vált. Azonban a 2022. február 20-ai állapot szerint az Európa Tanács<sup>18</sup> 47 tagállama közül korántsem mindegyik ratifikálta a Kartát és a Keretegyezményt (1. táblázat).

1. táblázat. A Karta és a Keretegyezmény státusza az Európa Tanács tagállamaiban (2022. február 24-ei állapot)<sup>19</sup>

	Ratifikálta és alkalmazza	Aláírta, de nem ratifikálta	Nem írta alá, nem ratifikálta
Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája <sup>20</sup>	25	9	13
Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről <sup>21</sup>	39	4	4

17 Framework Convention for the Protection of National Minorities. <https://rm.coe.int/16800c10cf>

18 Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/portal>

19 Amikor ez a szöveg készült, az Európa Tanácsnak még 47 tagállama volt. Az Orosz Föderációt azonban 2022. március 16-án a nemzetközi testület kizárta a tagjai sorából. Resolution CM/Res(2022)2 on the cessation of the membership of the Russian Federation to the Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 16 March 2022 at the 1428th meeting of the Ministers' Deputies). [https://search.coe.int/cm/Pages/result\\_details.aspx?ObjectId=0900001680a5da51](https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a5da51)

20 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty-num=148>

21 <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty-num=157>

A kisebbségi nyelvek európai szintű védelme kapcsán megemlítendőek az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1985 (2014),<sup>22</sup> 2196 (2018)<sup>23</sup> és 2368 (2021)<sup>24</sup> számú határozatai is, amelyek azonban a *softlaw* kategóriájába tartoznak, vagyis nem kötelező érvényűek.

Kymlicka (2015, 4–5. p.) a nemzetközi kisebbségi jogok kapcsán megfogalmaz négy, a nyugat-európai demokráciák és a nemzetközi szervezetek körében az 1990-es években a poszt-szocialista államokra vonatkozóan kialakult előfeltevést: (1) a nyugati demokráciákban léteznek bizonyos közös normák vagy modellek; (2) ezek a nyugati országokban jól működnek; (3) ezek alkalmazhatók Kelet- és Közép-Európára, és ott is jól működnek majd, ha elfogadják őket; (4) a nemzetközi közösségnek szerepe van e normák előmozdításában és bevezetésében. Hangsúlyozza azonban, hogy ezek mindegyike erősen vitatható, már csak azért is, mert maguk a nyugati államok sem egységesek saját kisebbségeik helyzetének kezelésében, és arról is vita folyik, vannak-e egyáltalán kodifikált nemzetközi normák e területen. Megállapítására rímelnek Pavlenko (2011, 44. p.) szavai, aki azt írja: „A kezdeti nyugati próbálkozások, hogy megtanítsák az újonnan feltörekvő országoknak, hogy a »jó liberális demokráciák« miként döntenek a nyelvpolitikai dilemmákban, gyorsan ahhoz a felismeréshez vezettek, hogy a Nyugat nagyon messze van az etnolingvisztikai kérdések »megoldásától«, és hogy valójában nincs a nyelvi jogoknak normatív elmélete.”

A világ és Európa országai olyannyira eltérő nyelvi jogi szabályozásokat alkottak, hogy ma lehetetlen általánosan érvényes „nemzetközi standardok”-ról vagy „európai normák”-ról beszélni a nyelvi jogokat illetően: „különböző kísérletek történtek a nyelvi jogok nemzetközi jogi keretének megteremtésére, de ezek a kérdések nagyrészt a szuverén államok belátására vannak bízva, és a nyelvi vitákat a belpolitikában vívják meg.” (Deen–Romans 2018, 19. p.) Ahogyan azt a téma nemzetközi szakértői megállapítják, „a nyelvi jogoknak nincs általánosan elfogadott kategorizálása a nemzetek feletti szinten”. (De Varennes–Kuzborska 2019, 40. p.) Ami az egyik államban kodifikált jog, az a másikban elképzelhetetlen. Éppen ezért a nyelvi jogsértéseket csak az egyes államok belső jogszabályaiban kodifikált jogokhoz képest lehet dokumentálni.

Az alábbiakban előbb röviden bemutatjuk Ukrajna nyelvi jogi szabályozását, majd a Kárpátalján élő magyar nemzeti kisebbség példáján keresztül megvizsgáljuk, szűkítette-e a kijevi hatalom a kisebbségek nyelvi (emberi) jogait az utóbbi néhány évben.

22 PACE Resolution 1985 (2004). The situation and rights of national minorities in Europe. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20772&lang=en>

23 PACE Resolution 2196 (2018). The protection and promotion of regional or minority languages in Europe. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24410&lang=en>

24 PACE Resolution 2368 (2021). Preserving national minorities in Europe. <https://pace.coe.int/pdf/828e8bbd173fce65bb7319d889417d619577c7449749a553f2d78cf0dfc4a29c/resolution%202368.pdf>

### 3. Nyelvi jogok a független Ukrajnában

Ukrajna a Szovjetunió széthullása következtében vált független állammá 1991-ben. Az ukrán nemzetépítést jelentősen megkönnyítette a kommunizmust építő birodalom föderatív felépítése. A Szovjetunió belül az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság – a többi szövetségi köztársasághoz hasonlóan – kvázi államként működött: rögzített külső és belső közigazgatási határokkal rendelkezett; volt saját címere, zászlaja, himnusza; saját kormánya volt a fővárosban, Kijevben, ahol parlament és minisztériumok is működtek; a köztársaságnak volt saját alkotmánya és törvényekben kodifikált jogrendszere; a törvényhozás mellett kiépített rendszere volt a végrehajtó hatalmi ágak is; működtek az államigazgatási hivatalok, s azokban képzett hivatalnokok dolgoztak; a közigazgatás – az orosz mellett – ukrán nyelven is folyt, a törvényeket ukrán nyelven is közzétették; Ukrajna képvisellel bírt az ENSZ-ben.

A szuverenitás első éveiben a többségi nemzet és az ország kisebbségeinek nyelvi céljai sok tekintetben egybeestek: a Szovjetunió szétesését követően mind az ukránok, mind pedig a románok, magyarok, lengyelek, krími tatárok stb. körében felerősödött a saját kultúra és nyelv iránti figyelem, megjelentek a saját nyelv használati körének kiterjesztésére irányuló igények a korábban privilegizált helyzetű orosz nyelv pozícióval szemben. Ám miközben az ukrán többség és a kisebbségek helyzete a Szovjetunióban több szempontból megegyezett, 1991 után a saját nyelv pozícióinak erősítésére irányuló párhuzamos törekvések keresztezik egymást: az ukrán állami nyelvpolitika ahhoz ragaszkodik, hogy mindazokat a funkciókat, melyekkel korábban az orosz nyelv rendelkezett, az ukrán vegye át, a nemzeti kisebbségek viszont minél több nyelvhasználati szintéren szeretnék anyanyelvüket használni.

Azonban 1991 után – a mély gazdasági válság és a társadalmi, politikai átalakulás okozta sokk mellett – a modern ukrán nemzet formálódását megnehezítette a jelentős orosz közösség, amely egyik napról a másikra szociológiai értelemben kisebbségi helyzetbe került a függetlenné vált Ukrajnában. (Brubaker 1996, 17. p.) A többmillió ukrán orosz közösség úgy vált hirtelen kisebbséggé, azaz *de jure* alárendelt státuszúvá, hogy korábban a szovjet birodalom nyelvileg és kulturálisan privilegizált csoportjához tartozott. Ám *de facto* ezeket a kedvező gazdasági, politikai és kulturális pozíciókat az orosz nyelvű elitnek jelentős részben az államváltás után is sikerült átmentenie, s az orosz nyelv a függetlenség után csaknem három évtizeddel is széles körben használatos a társadalmi és közélet legtöbb területén, főként a nagyvárosokban és az ország keleti és déli régióiban. Ez azonban – ahogyan az ilyen helyzetekben általában lenni szokott (Weidt 2015) – az új államot saját nemzetállamaként elképzelő ukrán elit körében elégedetlenséget váltott ki. Az új ukrán nemzetépítés módjairól folyó diskurzus, valamint a politikai hatalomért folytatott harc az ukrán és az orosz nyelv helyzete körül kibontakozott vitákon keresztül is folyt, s az ukrán nyelvpolitika leghangsúlyosabb törekvése az ukrán államnyelvi státuszának megerősítése, az ukrán nyelv használati körének folyamatos bővítése lett. (Cserniczkó 2017, Beregszászi–Cserniczkó 2021)

Az ukrán nyelv pozícióit az országban használatos többi nyelv kárára erősítő nyelvpolitikai irányt jelzik azok a jogalkotási lépések, amelyekre 2014 óta került sor, és amelyek alapjaiban alakítják át a kisebbségi nyelvek és azok beszélőinek helyzetét. E téren a legfontosabb jogi lépések a következők: az állami szolgálatról szóló törvény (2015),<sup>25</sup> az elektronikus sajtó nyelvének szabályozását megváltoztató törvény (2017),<sup>26</sup> az új oktatási kerettörvény (2017),<sup>27</sup> az államnyelvi törvény (2019),<sup>28</sup> az általános középfokú oktatásról szóló törvény (2020),<sup>29</sup> valamint az őshonos népekről szóló törvény (2021)<sup>30</sup> elfogadása, továbbá a felsőoktatási törvény módosítása (2019)<sup>31</sup> és a 2012-es nyelvtörvény hatályon kívül helyezése (2018).<sup>32</sup>

#### 4. A nyelvi jogok folyamatos szűkítése Ukrajnában

Az alábbiakban azt mutatjuk be néhány konkrét példa révén, hogy:

(a) ezek a jogszabályi változások hogyan szűkítik a kárpátaljai magyar közösség nyelvi jogait;

(b) ezeknek a jogszabályi változásoknak a túlnyomó többsége nem egyeztethető össze Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásaival.

A kisebbségek, köztük az Ukrajna nyugati részén, Kárpátalján élő magyarok nyelvi jogainak folyamatos szűkítése a társadalmi élet minden területét érinti.

25 Закон України «Про державну службу». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

26 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2054-19#Text>

27 Закон України «Про освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

28 Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

29 Закон України «Про повну загальну середню освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

30 Закон України «Про корінні народи України». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>

31 Закон України «Про вищу освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701>

32 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» від 28. 02. 2018 р. № 2-р/2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#Text>

#### 4.1. A kisebbségek anyanyelvi oktatása

A magyar nyelven folyó oktatásnak jelentős történelmi hagyományai vannak a mai Kárpátalja területén. Ez a terület több különböző államhoz tartozott az elmúlt 150 évben. Azonban az Osztrák–Magyar Monarchián belüli Magyar Királyság (1867–1918), a Csehszlovák Köztársaság (1919–1938), Kárpáti Ukrajna (1939), a Magyar Királyság (1939–1944) és a Szovjetunió (1945–1991) egyaránt biztosította a kisebbségek számára az anyanyelvi oktatás jogát és lehetőségét. (Cserniczkó–Tóth 2019)

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna sokáig szintén biztosította a területén élő kisebbségek számára az anyanyelven folyó oktatás jogát. Ukrajna Alkotmánya<sup>33</sup> 53. cikk ötödik része rögzíti: „A nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok számára a törvénynek megfelelően garantálják azt a jogot, hogy anyanyelvükön tanuljanak vagy tanulják anyanyelvüket az állami és a kommunális oktatási intézményekben vagy a nemzeti kulturális társaságok közreműködésével.” A nemzeti kisebbségekről szóló törvény<sup>34</sup> 6. cikke az Alkotmányhoz hasonlóan fogalmaz a kisebbségek oktatásáról. Ugyanezt ismétli meg a gyermekkor védelméről hozott jogszabály 19. cikkelyének 3. bekezdése.<sup>35</sup>

Az 1989 és 2012 között hatályos nyelvtörvény 25. cikkelye a fentieknél szélesebb jogokat kodifikált.<sup>36</sup> Az állampolgárok „elidegeníthetetlen jogaként” határozta meg azt, hogy a gyermekek oktatásának nyelvét a szülők szabadon választhatták meg, és garantálta minden gyermek számára az anyanyelven való tanulás jogát. Az 1989-est váltó 2012-es nyelvtörvény 20. cikke szerint „az oktatás nyelvének szabad megválasztása az állampolgárok elidegeníthetetlen joga az államnyelv kötelező, oly mértékű elsajátítása mellett, amely elegendő az ukrán társadalomba való integrációhoz”. A törvény idézett cikke értelmében Ukrajna állampolgárai számára szavatolt volt a kisebbségi nyelveken való tanulás joga az oktatás minden szintjén, az óvodától az egyetemig.<sup>37</sup>

A 2017-ben elfogadott új oktatási törvény<sup>38</sup> 7. cikke, az általános középfokú oktatásról szóló törvény<sup>39</sup> 5. cikke és az államnyelvi törvény<sup>40</sup> 21. cikke azonban jelentős

33 Конституція України. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

34 Закон України «Про національні меншини в Україні». <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>

35 Закон України «Про охорону дитинства». <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

36 Закон України «Про мови в Українській РСР». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>

37 Закон України «Про засади державної мовної політики». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>

38 Закон України «Про освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

39 Закон України «Про повну загальну середню освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

40 Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

mértékben megváltoztatták az oktatás nyelvére vonatkozó normákat. Ez a három jogszabály négy nagy csoportra osztja Ukrajna állampolgárait az oktatás nyelvére vonatkozó jogaik alapján. Az első csoportba a többségiek (az ukránok) tartoznak: őket nem érintik a jogszabályi módosítások, hiszen továbbra is végig anyanyelvükön tanulhatnak. Az őshonos népek képviselői szintén anyanyelvükön folytathatják tanulmányaikat.<sup>41</sup> Az Európai Unió valamely hivatalos nyelvét anyanyelvként használó nemzeti kisebbségek képviselői (például magyarok, románok) az alsó tagozaton (1–4. osztály) saját nyelvükön tanulhatnak, ám az 5. osztályban az éves óraszám minimum 20%-át az államnyelven tanulják; a 9. osztályra ennek az aránynak el kell érnie a 40%-ot; a 10–12. osztályban az éves óraszám legalább 60%-át ukránul kell tanulniuk. A nem EU-s nyelvet beszélő nemzeti kisebbségek (oroszek, belaruszok) az 5. osztálytól kezdve az éves óraszám legalább 80%-át államnyelven tanulják. (Csernicskó et al. 2020) Az államnyelvi törvény IX. Rész 3. pont 1. bekezdése alapján az orosz tannyelvű iskoláknak 2020. szeptember 1-től kötelezően át kellett térniük erre az oktatási modellre. A magyar és román tannyelvű iskoláknak 2023. szeptember 1-től kell átállniuk az új oktatási rend alkalmazására.

Ha figyelembe vesszük, hogy egészen a 2017-es új oktatási törvény elfogadásáig az ukrán állampolgároknak joga volt ahhoz, hogy az oktatás minden szintjén anyanyelvükön folytassák tanulmányaikat, akkor nyilvánvaló, hogy ezek az új jogszabályok szűkítik ezt a jogot.

Az oktatási törvény 7. cikkelyét élesen bírálta az Európa Tanács (ET) Parlamenti Közgyűlése.<sup>42</sup> A Velencei Bizottság is határozottan elítélte véleményében a nemzeti kisebbségek megkülönböztetését azon az alapon, hogy anyanyelvük hivatalos nyelv-e az EU-ban, vagy sem.<sup>43</sup> Ezt az álláspontját a nemzetközi jogász testület nemcsak az oktatási törvény kapcsán hangsúlyozta, hanem a 2019. december 9-én kiadott, az államnyelvi törvényt negatívan értékelő véleményében is.<sup>44</sup> A kijevei parlament időköz-

41 Az ukrán parlament 2021. július 1-jén szavazta meg az *Ukrajna törvénye „Az őshonos népekről Ukrajnában”* [Закон України «Про корінні народи України»] című jogszabályt (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>). A törvény 1. cikkének 2. pontja szerint őshonos népek Ukrajnában a krími tatárok, a karaimok és a krimcsakok.

42 Resolution 2189 (2017) of Parliamentary Assembly of the Council of Europe. The new Ukrainian law on education: a major impediment to the teaching of national minorities' mother tongues. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24218&lang=en>

43 CDL-AD (2017) 030. Opinion on the provisions of the Law on Education of 5 September 2017, which concern the use of the State language and minority and other languages in education. Opinion no. 902/2017. Strasbourg, 11 December 2017. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)030-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)030-e)

44 CDL-AD(2019)032. Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language. Opinion No. 960/2019. Strasbourg, 9 December 2019. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e)

ben 2020. január 16-án elfogadta az általános középfokú oktatásról szóló törvényt is, amely szintén a fent meghatározott csoportokra osztja Ukrajna lakosságát.<sup>45</sup>

Ukrajna 48 parlamenti képviselője 2017. október 6-án beadványban fordult Ukrajna Alkotmánybíróságához,<sup>46</sup> melyben kérték az oktatási törvény alkotmányellenességének megállapítását. Az Alkotmánybíróság azonban 2019. július 16-án kiadott határozatában<sup>47</sup> nem nyilvánította alkotmányellenesnek az oktatási törvényt, sem annak 7. cikkét. Egyetlen szóval sem említi azonban a testület a Velencei Bizottságnak a törvényről 2017. decemberében kiadott állásfoglalását és az abban megfogalmazott kritikákat és ajánlásokat. Annak ellenére sem, hogy az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 2017. október 12-én kiadott határozatának 15. pontjában ez áll: „A Közgyűlés felszólítja az ukrán hatóságokat, hogy teljes mértékben hajtsák végre a Velencei Bizottság soron következő ajánlásait és következtetéseit, és ennek megfelelően módosítsák az új oktatási törvényt.”<sup>48</sup> Az ET Miniszteri Bizottsága 2020. december 8-án kiadott határozatában szintén felszólítja Ukrajnát arra, hogy „Hajtsa végre a Velencei Bizottságnak az oktatási törvény rendelkezéseiről szóló, 2017. szeptember 5-i véleményében foglalt ajánlásokat.”<sup>49</sup>

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 2014. július 1-jén fogadta el a felsőoktatásról szóló törvényt.<sup>50</sup> A törvény 48. cikk 3. pontja a magán felsőoktatási intézmények számára engedélyezte az oktatás nyelvének megválasztását, az államnyelv külön tantárgyként való oktatásának kötelező biztosítása mellett. A 2017-ben elfogadott oktatási törvény 7. cikke és a 2019-ben megszavazott államnyelvi törvény 21. cikke alapján azonban 2019. április 25-én megváltoztatták a felsőoktatási törvény 48. cikkét. A módosítás révén Ukrajna megszüntette a magán felsőoktatási intézmények jogát arra, hogy megválaszthatják az oktatás nyelvét, ezzel kiszorítva a kisebbségi nyelveket mint tannyelveket a felsőoktatásból.

45 Закон України «Про повну загальну середню освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

46 Конституційне Подання щодо відповідності Конституції України (неконституційності) Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. [http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/3\\_4072.pdf](http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/3_4072.pdf)

47 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» № 10-р/2019. [https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/10\\_p\\_2019\\_0.pdf](https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/10_p_2019_0.pdf)

48 Resolution 2189 (2017) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. The new Ukrainian law on education: a major impediment to the teaching of national minorities' mother tongues. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24218&lang=en>

49 Resolution CM/ResCMN(2020)13 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Ukraine. (Adopted by the Committee of Ministers on 8 December 2020 at the 1391<sup>st</sup> meeting of the Ministers' Deputies). [https://search.coe.int/cm/pages/result\\_details.aspx?ObjectId=0900001680a07742](https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a07742)

50 Закон України «Про вищу освіту». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701>

## 4.2. Igazságszolgáltatás

Az államnyelvi törvény 13. cikke szerint Ukrajnában a törvényeket, rendeleteket államnyelven fogadják el és teszik közzé. A jogszabály csak azt engedélyezi, hogy a törvényeket, rendeleteket krími tatár nyelven is publikálják (arra hivatkozva, hogy ez őshonos nyelv Ukrajnában). Arról nem esik szó a törvényben, hogy lehetőség van arra is, hogy más kisebbségi nyelveken is publikálják a törvényeket, rendeleteket és más jogi dokumentumokat, akár regionális (például megyei, járási vagy települési) szinten. Ukrajna azonban a Karta ratifikálásával vállalta annak bátorítását, hogy „a regionális testületek hivatalos dokumentumaikat a regionális vagy kisebbségi nyelveken is közzétegyék”.<sup>51</sup>

Ukrajna büntető törvénykönyve<sup>52</sup> 29. cikke szerint mindazok a személyek, akik nem beszélnek vagy nem megfelelő szinten ismerik az államnyelvet, tanúvallomást tehetnek anyanyelvükön vagy azon a nyelven, amelyet ismernek. Az államnyelvi törvény 6. cikk 1. pontja azonban Ukrajna minden állampolgára számára kötelezően előírja az ukrán mint államnyelv ismeretét. Erre való hivatkozással Ukrajna megtagadhatja a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát a bírósági vagy peres eljárások során, hiszen ha törvényi kötelezettség az ukrán nyelv ismerete, akkor annak nem tudása törvénytört.

## 4.3. Nyelvhasználat a közigazgatásban és a helyi önkormányzatok munkájában

Az 1989-es és a 2012-es nyelvtörvény bizonyos feltételek teljesülése esetén engedélyezte a kisebbségi nyelvek használatát az államnyelv mellett a közigazgatásban és a helyi önkormányzatok munkájában. (Cserniczkó–Fedinec 2016) Az államnyelvi törvény 1. cikk 1. pontja szerint azonban „Ukrajnában az egyetlen államnyelv (hivatalos nyelv) az ukrán”. A törvény szövege alapján ez azt is jelenti, hogy Ukrajnában az ukránon kívül más nyelv sem rendelkezhet a hivatalos nyelv státuszával, még regionális szinten sem.

Az államnyelvi törvény és az állami szolgálatról szóló törvény<sup>53</sup> kötelezően előírja, hogy az állami hivatalnokoknak, tisztségviselőknél ismerniük kell az államnyelvet. Ez a rendelkezés természetes és szükségszerű. Egyetlen szó sem esik azonban ezekben a törvényekben arról, hogy a kisebbségi nyelvek használatának területein ezeket a nyelveket ismerő köztisztviselőket neveznek ki. Pedig a Karta 10. cikk 4. pont c bekezdésének ratifikálásával Ukrajna vállalta, hogy „a kisebbségi nyelvek használatának területein a regionális vagy kisebbségi nyelveket ismerő köztisztviselőket nevezzenek ki”.

Az államnyelvi törvény 1. cikk 7. pontja kötelezően előírja az államnyelv használatát „az állami hatóságok és a helyi önkormányzati szervek feladatainak ellátása során, valamint a jelen törvény által meghatározott egyéb nyilvános helyzetekben”. A törvény

51 Закон України «Про ратифікацію європейської хартії регіональних мов або мов меншин». <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/802-15>

52 Кримінальний процесуальний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

53 Закон України «Про державну службу». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

ezzel gyakorlatilag lehetetlenné teszi a kisebbségi nyelvek megjelenését és használatát az állami és önkormányzati szervek munkájában.

Az államnyelvi törvény 12. és 13. cikke előírja, hogy az állami szervek, valamint a helyi és regionális hatóságok munkájának nyelve az államnyelv. A 12. cikk 2. pontja elvileg engedélyezi más nyelvek használatát is az állami szervek, valamint a regionális és helyi hatóságok ülésein. Ilyen esetekben azonban kötelezően előírja, hogy mindent, ami nem az államnyelven hangzott el, le kell fordítani ukránra. Ez azonban a gyakorlatban lehetetlenné teszi, hogy a helyi önkormányzatok üléseit kisebbségi nyelveken folytassák le. A 13. cikk 3. pontja azt is előírja, hogy a regionális vagy helyi hatóságok határozataikat, dokumentumaikat államnyelven tegyék közzé.

Ukrajna azonban a Karta ratifikációja során vállalta, hogy megengedi „a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát a regionális vagy helyi közigazgatásban”; bátorítja, hogy „a regionális testületek hivatalos dokumentumaikat a regionális vagy kisebbségi nyelveken is közzétegyék” (a Karta 10. cikke). A Keretegyezmény ratifikálásával<sup>54</sup> a dokumentum 10. cikk 2. bekezdése révén Ukrajna szintén vállalta, hogy lehetőség szerint biztosítja a kisebbséghez tartozó személyek és a közigazgatási hatóságok között a kisebbségi nyelv használatát elősegítő feltételeket. Az államnyelvi törvény tehát ellentmond Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásainak. (Cserniczkó 2021)

A Velencei Bizottság az államnyelvi törvény kapcsán kiadott véleményében (46. pont) egyértelműen leszögezi, hogy a köztisztviselőket nem szabad arra kötelezni, hogy a nem hivatalos egymás közötti szóbeli vagy írásbeli érintkezésben kizárólag az államnyelvet használják. A vélemény 60. pontjában nemzetközi precedensekre hivatkozva hívja fel a Velencei Bizottság a figyelmet arra is, hogy „az államnak el kell fogadnia, hogy ha magánszemélyek nem hivatalos nyelven fordulnak a hatóságokhoz, a köztisztviselők önkéntesen válaszolhatnak ezen a nyelven, ha erre képesek”.<sup>55</sup>

Az államnyelvi törvény 39. cikk 3. része előírja, hogy az állami hatóságok, önkormányzati szervek, vállalatok és intézmények névtáblái, hivatalos iratai, pecsétjei és bélyegzői államnyelven készülnek. Ugyanennek a cikknek a 4. pontja megengedi, hogy az államnyelv mellett ezek a megnevezések, feliratok angol nyelven is megjelenjenek. A törvény elvileg azt is lehetővé teszi, hogy az önkormányzati szervek, vállalatok és intézmények névtáblái, hivatalos iratai, pecsétjei és bélyegzői az államnyelv mellett krími tatár nyelven, valamint a nemzeti kisebbségek nyelvein is megjelenhessenek. A törvény 39. cikk 4. pontjának második bekezdése azonban azt mondja ki, hogy a kisebbségi nyelvek használatát e területen egy külön törvény, az őshonos népek és nemzeti kisebbségek jogait szabályozó jogszabály

54 Закон України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703/97-%D0%B2%D1%80>

55 European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Ukraine. Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language. CDL-AD(2019)032. Opinion No. 960/2019. Strasbourg, 9 December 2019. p. 14–15. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e)

biztosítja. Azonban e sorok írásakor (2022 áprilisában) ez a törvény még nem létezik. Annak ellenére sem készült el ez a jogszabály, hogy a 2019. április 25-én elfogadott államnyelvi törvény IX. rész (Záró és átmeneti rendelkezések) 8. pont 3. bekezdése előírja Ukrajna Kormánya számára, hogy a törvény hatályba lépését követő 6 hónapon belül nyújtsa be a parlament elé az őshonos népek és nemzeti kisebbségek jogainak érvényesítéséről szóló törvény tervezetét. Az államnyelvi törvény 2019. június 25-én hatályba lépett. A kormánynak tehát 2020. január során be kellett volna nyújtania a kisebbségek jogairól szóló törvény tervezetét a parlament elé. E sorok írásáig, azaz 2022. április 22-ig azonban erre (még) nem került sor.

Kárpátalján történelmi hagyományai vannak a többnyelvű intézménynevtábláknak, pecséteknek, bélyegzőknek és hivatali formanyomtatványoknak. (Cserniczkó 2013) Ezeket a kétnyelvű táblákat azonban több településen fokozatosan elkezdték egynyelvű táblákra cserélni 2021 második felében. Az 1. ábrán például a Beregszászi járásban található *Mezőgecse* és *Macsola* (ukránul: *Геча, Мочола*) falvakban látható az, hogy a 2020-ban még ukrán–magyar kétnyelvű táblákat 2021 során ukrán egynyelvű táblákra cserélték a hatóságok. A legutóbbi (2001-es) ukrain népszámlálás adatai alapján előbbi településen 88,6%, az utóbbi faluban pedig 80,2% volt a magyar anyanyelvűek aránya.

1. ábra. Hivatalok nevtáblái Kárpátalján 2020-ban és 2021-ben



A 2. ábrán pedig az látszik, hogy az ukrán–német és az ukrán–román feliratokat is fokozatosan ukrán nyelvűre cserélik le. A fotók az ukránul *Павшино*, németül *Pausching* nevű

településen, valamint a románul *Strâmtura*, ukránul *Глибокий Потік* nevű községben készültek 2016-ban, majd 2021-ben. A legutóbbi (2001-es) ukrainai népszámlálás adatai alapján *Pausching* (*Павшино*) település lakosainak 34,3%-a német anyanyelvű volt; *Strâmtura* (*Глибокий Потік*) községben a román anyanyelvűek aránya 98,4% volt ekkor.

## 2. ábra. Önkormányzati hivatalok névtáblái 2016-ban és 2021-ben



### 4.4. A sajtó

Az elektronikus sajtó nyelvének szabályozását megváltoztató törvény<sup>56</sup> és az államnyelvi törvény<sup>57</sup> jelentős mértékben szigorítja a televíziós és rádiós műsorszórás nyelvi kvótáit. Utóbbi törvény például 75%-ról 90%-ra növeli az államnyelven megjelenő tartalom minimális arányát az országos lefedettségű műsorszolgáltatók számára, a regionális vagy helyi tévé- és rádiótársaságok számára pedig 60%-ról 80%-ra. A törvény nem tesz kivételt a magán műsorszolgáltatókkal sem, beleértve a műsorainak egy részét magyar nyelven sugárzó „Ungvár TV21” televíziót és a „Pulzus Rádió” nevű rádióadót, így ezek a kvóták rájuk is érvényesek.

56 Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2054-19#Text>

57 Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

Az államnyelvi törvény 27. cikk 6. pontja az Ukrajnában regisztrált online sajtótermékek (például hírportálok) számára is előírja, hogy kötelezően rendelkezniük kell ukrán nyelvű változattal. Az államnyelven szerkesztett oldalnak az elsődlegesnek kell lennie (az ukrán nyelvű oldalnak kell a főoldalon szerepelnie). Az ukrán nyelvű oldal tartalmában, méretében, szerkezetében nem lehet kisebb, mint a más nyelvű oldal.

Ezek a rendelkezések korlátozzák a véleménynyilvánítás szabadságát, s ellentmondanak a Keretegyezmény 9. cikk 3. pontjának.<sup>58</sup>

#### 4.5. A földrajzi nevek

Az államnyelvi törvény 41. cikk 1. pontja előírja, hogy Ukrajnában a földrajzi nevek, valamint a terek, sugárutak, utcák, egyéb közterületi megnevezések, hidak stb. megnevezése ukrán nyelvű. Ez azonban nem egyeztethető össze Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásaival: lásd a Karta 10. cikk 2.g részét és a Keretegyezmény 11. cikk 3. bekezdését.

Az államnyelvi törvény 41. cikk 2. pontja előírja, hogy a földrajzi neveket más nyelvekre az ukrán nyelvből írják át (transzliterálják) más nyelvekre. Ez például azt jelenti, hogy az ukrán iskolákban használatos magyar nyelvű tankönyvekben az ukrán főváros, *Київ* nevét nem lehet(ne) a magyar nyelv több évszázados hagyományai szerint *Kijev* formában használni, hanem csak a *Kyiv* változat (volna) alkalmazható a magyar nyelvű szövegben is.

Az államnyelvi törvény 41. cikk 4. pontja előírja, hogy a földrajzi neveket tartalmazó táblákon (például a települések vagy utcanévek névtábláin) a feliratok kötelezően ukrán nyelvűek. Az ukrán nyelvű felirat alatt vagy attól jobbra (kisebb betűmérettel) az adott földrajzi név latin betűs átíratban is megjeleníthető. Ez a rendelkezés kizárja a földrajzi nevek (városnevek, falvak megnevezése, utcák, terek neve, folyók vagy hegyek neve stb.) hagyományos megnevezéseinek használatát a kisebbségek nyelvein.

A törvénynek ez a rendelkezése azt jelenti, hogy a magyarul több száz éve használatos *Ungvár*, *Beregszász*, *Munkács*, *Nagyszőlős* (ukránul: *Ужгород*, *Берегове*, *Мукачеве*, *Виноградів*) stb. városnevek helyett a törvény alapján csak ilyen formában jelenhet meg ezeknek a településeknek a megnevezése a névtáblákon: *Uzhhorod*, *Berehove*, *Mukachevo*, *Vynohradiv*. Ez jelentős visszalépés a korábbi és a jelenlegi gyakorlathoz képest, hiszen az 1990-es évek eleje óta közel száz település névtábláján szerepel az ukrán nyelvű felirat mellett a település hagyományos magyar megnevezése is, mert ezt a korábban hatályos törvények lehetővé tették. (Beregszászi 1996) Az ukrán–magyar helységnevtáblák mellett Kárpátalján ma még ukrán–román és ukrán–német helynévtáblák is hagyományosan használatban vannak (3. ábra).

58 Analytical Note on the Law „On ensuring the functioning of Ukrainian as the State language” 05/09/2019. p. 10. <https://ukraine.un.org/en/78513-analytical-note-law-ensuring-functioning-ukrainian-state-language>

3. ábra. Román, német és magyar feliratok kárpátaljai helynévtáblákon 2020-ban



4. ábra. Ukrán nyelvűre cserélt ukrán-magyar helységnevtáblák Kárpátalján



Számos településen azonban már elkezdtek az állami hatóságok a korábban kétnyelvű helynévtáblák egynyelvűre cserélését. A 2001-es népszámlálás hivatalos adatai szerint *Badaló* (ukránul: *Бадалово*) községben a lakosok 98,2%-a, *Nagydobrony* (ukránul:

Велика Добронь) településen pedig 97,7%-a volt magyar anyanyelvű. Mindkét falu határában kétnyelvű helynévtábla jelezte, hogy a községben magyarok is élnek. A 2021-es év során azonban az évtizedek óta ukrán–magyar kétnyelvű utcanévtáblákat ukrán egynyelvű táblákra cserélték, amint ez a 4. ábrán látható. Hasonló cserét hajtottak végre több más településen is.

Néhány településen már a korábban kétnyelvű utcanévtáblákat is ukrán egynyelvű feliratokra cserélték; például a Beregszászi járásban található Som (ukránul: Шом) községben.

#### 4.6. Részvétel a közügyekben (nyelvvizsga)

Hátrányosan különbözteti meg a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárokat, hogy az államnyelvi törvény 9. és 10. cikke előírja, hogy bizonyos tisztségek és beosztások csak akkor tölthetők be, ha az erre pályázó személy meghatározott típusú nyelvvizsgát tesz, amely felméri, milyen szintű ukrán nyelvtudással rendelkezik. Megdöbbentő, hogy Ukrajna parlamenti képviselői számára nem írja elő az államnyelvi törvény, hogy ukrán nyelvtudásuk szintjét nyelvvizsgával kell igazolniuk, de például a köztisztviselőknek, vagy éppen az állami és magán oktatási intézmények (óvodák, iskolák, egyetemek) vezetőinek nyelvvizsgával kell igazolniuk ukrán nyelvtudásuk szintjét.

Az államnyelvi törvény nem határozza meg, milyen szintű nyelvtudást várnak el például a magyar nyelven oktató falusi magánóvodák vagy -iskolák igazgatóitól. A *Національна комісія зі стандартів державної мови* (National Commission on State Language Standards) megnevezésű állami hivatal azonban a 2021. június 24-én 31-es számmal kiadott határozatában azt írta elő, hogy az oktatási intézmények vezetőinek (az intézmény tulajdonformájától, az oktatás nyelvétől és szintjétől függetlenül) C1-es szintű, vagyis felsőfokú ukrán nyelvtudásszinttel kell rendelkezniük, és a nyelvtudást igazoló okmányt kizárólag ennél az állami hivatalnál letett vizsgával szerezhetik meg.<sup>59</sup>

Az ukrán állam semmilyen anyagi támogatást nem nyújt a magán oktatási intézmények működéséhez. Mindeközben még a kis falusi magánóvodák és -iskolák vezetőitől is azt várja el a központi hatalom, hogy felsőfokú, a *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment (CEFR)*<sup>60</sup> szintjei alapján C1 szintű ukrán nyelvtudást igazoló nyelvvizsgát tegyenek. Azok az oktatási intézmények, amelyek vezetői nem szerzik meg ezt a nyelvvizsgát, nem kapnak működési engedélyt, vagy más (C1 szintű ukrán nyelvvizsgával rendelkező) vezetőt kell választaniuk. Ez az eljárás diszkriminatív a nemzeti kisebbségek szervezetei és az egyházak által alapított oktatási és kulturális intézmények vezetőivel szemben.

59 Про затвердження класифікації рівнів володіння державною мовою та вимог до них. [http://search.ligazakon.ua/\\_doc2.nsf/link1/RE36546.html](http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/RE36546.html)

60 <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages>

A regionális és helyi önkormányzatok képviselőinek abban az esetben nem kötelező a központilag előírt típusú ukrán nyelvvizsga-bizonyítvány beszerzése, ha iskolai tanulmányaik során tanulták az ukrán nyelvet. Azonban azok, akik a Szovjetunió fennállása idején (tehát 1991 előtt) nemzetiségi nyelven (például magyarul vagy románul) oktató iskolában érettségiztek, azok nem tanulták tantárgyként az ukrán nyelvet. (Beregszászi–Cserniczkó 2017) Ezzel a kárpátaljai magyarok jelentős része számára az államnyelvi törvény nagyon megnehezíti azt, hogy jelöltként részt vegyenek a helyhatósági választásokon.

A közhivatalokhoz való hozzáférés nyelvi követelményei azonban nem korlátozhatják a polgárok azon jogát, hogy ilyen posztokra pályázzanak, és a választók azon jogát sem, hogy szabadon megválasszák képviselőiket. A Kijev által bevezetett korlátozások ugyanis lehetőséget teremtenek arra, hogy bizonyos képviselőjelölteket vagy tisztviselőket csupán azon indokkal szorítsanak ki a politikai és közéletből, mert nem rendelkeznek megfelelő ukrán nyelvvizsgával. Indokolatlan és diszkriminatív korlátozás a képviselőjelöltek névjegyzékéből való kizárása is az államnyelv ismeretének fokát tanúsító bizonyítvány hiánya miatt. Ez általában összeegyeztethetetlen a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának (Ukrajna által 1973-ban ratifikált) 25. cikkével, amely kimondja, hogy a választási jogot minden megkülönböztetés nélkül kell gyakorolni.<sup>61</sup> Ez a kisebbségi nyelveket beszélők közéletben való részvételének gátja is lenne. Ugyanez vonatkozik a nem választott pozíciókra is (rendőrség, ügyészség, fegyveres testületek stb.), beleértve a kormányzati szerveket, ahol az államnyelvi törvény szintén előírja az ukrán nyelvtudás (magas) szintjét igazoló nyelvvizsga-bizonyítvány beszerzését.<sup>62</sup>

## 5. Nyelvi jogok és biztonságpolitika

Az EBESZ 1992-ben a Nemzeti Kisebbségi Főbiztos tisztségének létrehozását azzal indokolta, hogy ez a lépés elsősorban válasz a volt Jugoszlávia területén etnikai-nemzeti és nyelvi alapon kialakult háborús helyzetre, mivel attól tartottak, hogy hasonló szituáció megismétlődhet Európa más pontjain is; azt is hangsúlyozták, hogy a szomszédos államok mint anyaországok nemzeti kisebbségekért történő fellépései „potenciális forrásai az államok közötti feszültségeknek, sőt konfliktusoknak; az ilyen feszültségek valóban döntő szerepet játszottak Európa történelmében”.<sup>63</sup>

61 International Covenant on Civil and Political Rights. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

62 Analytical Note on the Law „On ensuring the functioning of Ukrainian as the State language” 05/09/2019. p. 6. <https://ukraine.un.org/en/78513-analytical-note-law-ensuring-functioning-ukrainian-state-language>

63 Erről lásd pl. az EBESZ kisebbségi kérdésről kiadott ajánlásainak bevezetőit. Például: *A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlások és értelmező megjegyzések*, 1. old.

Az emberi jogok és a biztonságpolitika közötti összefüggésekről tanúskodik a *Recommendations of the Forum on Minority Issues at its 14th session on the theme „Conflict prevention and the protection of the human rights of minorities”*: report of the Special Rapporteur on Minority Issues című dokumentum is, amit az ENSZ adott ki 2021-ben.<sup>64</sup>

Fiala-Butora (2020, 257. p.) szerint „a kisebbségeket érintő biztonsági és emberi jogi konfliktusok gyakran átfedik egymást, és a gyakorlatban nehéz őket analitikusan elkülöníteni”. Deen és Romans (2018, 3. p.) arra figyelmeztetnek, hogy „a sokszínű társadalmakkal rendelkező államok esetében a kiegyensúlyozott nyelvpolitikát a belső kohézió fenntartása és a regionális biztonság előmozdítása alapvető elemének kell tekinteni”.

A nyelvpolitika, a nyelvi (emberi) jogok és a biztonságpolitika közötti kapcsolatról gyakran esik szó Ukrajna kapcsán is. Az Euro-Atlantic Security Leadership Group<sup>65</sup> nevű szervezet két évvel az orosz–ukrán háború kitörése előtt, 2020 februárjában közzétett egy *Twelve Steps Toward Greater Security in Ukraine and the Euro-Atlantic Region* című dokumentumot<sup>66</sup>, amelyben leszögezik:

Az euroatlanti régió államainak még nem sikerült meghatározniuk, kialakítaniuk vagy megvalósítaniuk egy olyan biztonsági megközelítést, amely mindenki számára biztosítaná a békét, a függetlenséget és az erőszakkal szembeni félelemtől való menteséget. Az Oroszországgal fenntartott kapcsolatokra vonatkozó öt „irányelvvel” összefüggésben az EU 2016-ban elkötelezte magát a „szelektív szerepvállalás” mellett, de ennek a kötelezettségvállalásnak a pozitív menetrendje továbbra is megfoghatatlan maradt. Ukrajnán belül, valamint az ukránok és szomszédjaik között a társadalmi változások befolyásolják a történelmi emlékezet és a nemzeti identitás politikáját, és nehéz kérdéseket vetnek fel a kormányok számára az állampolgárság és a nyelvi jogok tekintetében – ez pedig valós hatással van a politikára, a gazdaságra és a biztonságra.

A már idézett Deen és Romans (2018, 4–5. p.) megállapítása szerint

A nyelv és a biztonság közötti kapcsolat nem elvont fogalom vagy a távoli múlt kérdése; ez ma is nagy aggodalomra ad okot Európa-szerte. Az, hogy az ukrán parlament a Janukovics elnök 2014. márciusi menesztése utáni napokban visszavonta az „állami nyelvpolitika alapjairól” szóló, vitatott 2012-es nyelvtörvényt, hozzájárult az Ukrajnában és környékén kialakult válsághoz, mivel ezt úgy értékelték és mutatták be, mint ami veszélyt jelent az ország orosz ajkú lakosságára.

A 2019-ben az államnyelv támogatásáról született törvény kapcsán kiadott állásfoglalásában Ukrajna Alkotmánybírósága erre a következtetésekre jutott: „Az ukrán

---

*A nemzeti kisebbségek nyelvi jogairól szóló oslói ajánlások és az ezekhez kapcsolódó értelmező megjegyzések, 1. old.*

64 <https://digitallibrary.un.org/record/3955766>

65 <https://www.europeanleadershipnetwork.org/networks/euro-atlantic-security-leadership-group-easlg/>

66 [https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2020/02/EASLG-Statement\\_Ukraine\\_FINAL\\_updated-021420.pdf](https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2020/02/EASLG-Statement_Ukraine_FINAL_updated-021420.pdf)

nyelv államnyelvi jogi státusza egyidejűleg alapvető alkotmányos érték, az ukrán állam egységének (oszthatatlanságának) jelképe és kulcsfontosságú tényezője, valamint alkotmányos identitásának szerves része.<sup>67</sup> Az alkotmánybíróság jogértelmező állásfoglalása szerint az ukrán nyelvet fenyegető veszély egyenértékű Ukrajna nemzetbiztonságát, az ukrán nemzetet és az államot fenyegető veszélyekkel, „mert a nyelv a nemzet sajátos kódja, nem csupán kommunikációs eszköz”.

Az alkotmánybírák szerint:

Az ukrán nyelv teljes körű funkcionálása nélkül Ukrajnában a közélet minden területén az ukrán nemzetet a tituláris és államépítő nemzet státuszának és szerepének elvesztése fenyegeti, ami egyenértékű az ukrán államnak a világ politikai térképről való eltűnésének veszélyével. Az ukrán nyelv Ukrajna államiságának és egységének végzetes feltétele (*conditio sine qua non*).

Az inkább politikai vagy filozófiai, mintsem jogi kinyilatkoztatás értelmében „az ukrán nyelv államnyelvi jogi státuszának bármilyen megsértése Ukrajnában elfogadhatatlan, mert sérti az állam alkotmányos rendjét, veszélyezteti a nemzetbiztonságot és Ukrajna államiságát”.

Kymlicka (2015, 12. p.) arra hívja fel a figyelmet, hogy a gazdasági válságok és a nemzetbiztonsági fenyegetettség gyorsan háttérbe szoríthatja az emberi jogokról, a kisebbségi nyelvekről és azok támogatásáról szóló diskurzusokat. A központi hatalom és a többségi társadalom ilyen helyzetben a kisebbségeket és azok bármilyen, a vélt vagy valós egység megbontására alkalmas szándékát, törekvését az állam integritására leselkedő veszélyként érzékeli, a kisebbségi eliteket pedig ötödik hadoszlopnak tekinti. Az államnyelv így szimbolikus szerepre tesz szert, és minden olyan kísérlet, amely funkcióinak maximális kiterjesztését gátolja, az egész nemzetet és annak biztonságát fenyegető veszélyforrásként mutatható fel. A nyelv ilyen funkciókkal való felruházása tipikus példája annak, hogy a nyelv instrumentalizálható és biztonságpolitikai kérdéssé is emelhető. (Deen–Romans 2018, 4. p.)

A nyelv és a biztonság kérdésének összekötése magában foglalja „azt a gyakorlatot, hogy az »ellenség« és a »félelem« fogalma a politika integratív, energikus elvévé válik, kiszorítva a szabadság és az igazságosság demokratikus alapelveit”. (Huysmans 2014, 3. p.) A kiélezett társadalmi, politikai, gazdasági válságok idején a többségi nemzetek körében gyakran felerősödik a történelmi tapasztalatokra alapozott ellenségkép a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban. (Kymlicka 2015, 21. p.) Sajnos példája mindennek a 2014 utáni Ukrajna, ahol a „méltóság forradalma” révén hatalomra jutott kijevi elit épp a külső veszélyre hivatkozva tett meg mindent az ukrán nyelv helyzetének megerősítéséért, a kisebbségi nyelvek háttérbe szorításáért. (Beregszászi–Cserniczkó 2020) A hatalmi elit

67 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 1-р/2021 від 14 липня 2021 р. [https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1\\_p2021.pdf](https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2021.pdf)

által generált diskurzusban a kisebbségeket gyakran külső hatalmak ügynökeivé, hazaárulókká minősítik, nyelvüket pedig a nemzeti egységet fenyegető tényezőnek tekintik. (Öllös 2004, 31–37. p.) Szakértők szerint „mivel a geopolitikai instabilitás érzése sok helyen növekszik”, az ellenségkép és a fenyegetettségre való hivatkozás egyre hangsúlyosabb elemmé válik a politikában és a mindennapi intézményi életben, annak ellenére is, hogy ennek a hatásai megjósolhatatlanok és kiszámíthatatlanok. (Charalambous et al. 2016, 15. p.) A kisebbségi jogokat azonban nem szabad feláldozni a biztonságpolitika oltárán. (Fiala-Butora 2020, Kontra 2021, Cserniczkó-Kontra 2022)

Kontra (2021, 68. p.) úgy véli, „a nyelvi emberi jogok és a biztonságpolitika szembeállítása és konfrontációja csak pusztító hatású lehet. A nyelvi emberi jogok és a biztonságpolitika közötti szoros kapcsolat megerősítése tűnik azonban a legjobb módszernek a konfliktusok kezelésére és elkerülésére.” A kisebbségi nyelvek használatra vonatkozó garanciák alkalmasak lehetnek a konfliktusok elkerülésére vagy megszüntetésére. (Deen-Romans 2018, 5. p.)

Ukrajnában azonban sajnos nem ez történt. Roter és Busch (2018, 165. p.) szerint az ukrán nyelv erőteljes támogatása 2014 után felerősödött, és a kizárólagos nemzetépítés egyértelműen az ukrán nyelvnek mint a közszféra egyetlen legitim nyelvének a népszerűsítésére irányult, „különösen az orosz, de más kisebbségi nyelvek rovására is”. Ebben az időszakban a nyelvpolitika a történelmi reváns eszközzé vált. A 2019-es államnyelvi törvény preambuluma például – „Az állami nyelvpolitika koncepciója” című dokumentumra hivatkozva<sup>68</sup> – leszögezi, hogy a törvény célja a nemzeti nyelvi-kulturális és nyelvi-információs tér deformációinak leküzdése, amelyeket az orosz gyarmatosítók és a megszállók évszázados asszimilációs politikája okozott. Ez a fajta nyelvpolitika a mai társadalmi problémákról a történelmi sérelmekre alapozott ellenségkép felidézésével tereli el a figyelmet. Ebben a folyamatban a kisebbségi nyelvek az ukránosítás és az oroszellenes politika járulékos veszteségeként jelentek meg, de ettől ez még nem volt kevésbé fájdalmas az e nyelveket beszélők számára. Szakértők megállapítása szerint „a nyelvekre, az oktatásra és a kisebbségekre vonatkozó speciális normák közötti kapcsolatok [...] nem teremtettek »méltányos egyensúlyt« az ukrán és a kisebbségi nyelvek oktatásban való használata között”. (Rabinovych-Berg-Nordlie 2021, 110. p.) A nyelvi jogok korlátozása pedig rendszerint konfliktusokat eredményez. (Paulston-Heidemann 2006)

## 6. Következtetések és diszkusszió

Kymlicka (2015, 8. p.) rámutat arra, hogy a nemzetközi jog elmarad számos nyugat-európai állam nyelvpolitikai gyakorlatától, hiszen egyetlen nemzetközi dokumentum sem tartalmaz például a kisebbségi nyelvek hivatalos státuszának elismeréséhez való jogot. A nemzetközi jog továbbra is csupán homályos minimumsztenderdeket sorol fel,

68 Концепція державної мовної політики. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>

és azokat is csupán ajánlások formájában (uo. 9. p.). Ma a nemzeti kisebbségek azonban már nem az állam és a többségi társadalom jóindulatára hivatkozva követelnek jogokat maguknak, hanem az általános emberi jogok, az emberek egyenlősége a legfőbb érv (uo. 10. p.).

Annak ellenére, hogy – amint arra írásunk elején rámutattunk – az univerzális nyelvi (emberi) jogoknak a jogi kodifikálása még várat magára, vannak olyan fogalmak, amelyek révén megragadható a nyelvi alapú diszkrimináció és a nyelvi jogok megsértése.

A nyelvi genocídium olyan gyakorlat, melynek során egy nyelv használatát tiltják a mindennapokban, illetve amikor akadályozzák ennek a nyelvnek a megjelenését az iskolai oktatásban; ennek következtében nyelvcsere, nyelvi asszimiláció, szélsőséges esetben pedig nyelvhalál következhet be. (Skutnabb-Kangas 2000, 8–9. p.) A lingvicizmus a nyelvi diszkrimináció egyik típusa. Olyan ideológiák, cselekvési módok és struktúrák összefoglaló neve, melyek a nyelvi alapon elkülönülő közösségek közötti egyenlőtlen hatalommegosztást és annak hosszú távú fenntartását segítik elő. (Skutnabb-Kangas 2000, 63. p.)

Ebben a tanulmányban nem csupán a nyelvtörvényekbe foglalt jogok megsértését dokumentáltuk. Az ismertetett esetek jelentős része leírható a lingvicizmus fogalmi keretével. Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna a legutóbbi években számos olyan törvényt fogadott el, amelyek szűkítik a kisebbségi nyelvek használatára vonatkozó jogokat. Olyan jogokat is visszavont Kijev az új törvényei révén, amelyekkel a kisebbségi közösségek, például a Kárpátalján élő magyarok, már az ország függetlenné válása előtt, a Szovjetunió fennállása idején is rendelkeztek. Ukrajna Alkotmányának 22. cikk 3. része alapján a jogok szűkítése alkotmányellenes; új törvények elfogadásakor megengedhetetlen a már meglévő jogok szűkítése. Nyilvánvaló, hogy a korábban meglévő jogok teljes vagy részleges visszavonása nem egyeztethető össze Ukrajna Alkotmányának 22. cikkével.

A 2017-es oktatási törvény kapcsán kritikai véleményt fogalmazott meg az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése<sup>69</sup> és Velencei Bizottság.<sup>70</sup> Még súlyosabb kritikai megjegyzéseket adott ki a Velencei Bizottság a 2019-es államnyelvi törvényről.<sup>71</sup> Ez utóbbi törvényről az ENSZ Ukrajnai Emberi Jogí Monitoring Missziója megállapította, hogy az

69 Resolution 2189 (2017) of Parliamentary Assembly. The new Ukrainian law on education: a major impediment to the teaching of national minorities' mother tongues. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24218&lang=en>

70 European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Opinion on the Provisions of the Law on Education of 5 September 2017 which Concern the use of the State Language and Minority and other languages in education. Adopted by the Venice Commission at its 113th Plenary Session (8-9 December 2017). Strasbourg (Fr), Dec. 2017, 11. 25 p. Opinion no. 902/2017 CDL-AD (2017) 030. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)030-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)030-e)

71 European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Ukraine. Opinion on the Law on Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language. CDL-AD(2019)032. Opinion No. 960/2019. Strasbourg, 9 December 2019. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)032-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)032-e)

„nem biztosítja a kellő jogi egyértelműséget, és nem nyújt szilárd jogi garanciákat a kisebbségi nyelvek védelmére és használatára”.<sup>72</sup>

Elemzések azt is megállapították, hogy Ukrajna már a 2017-es oktatási törvény és a 2019-es államnyelvi törvény elfogadása előtt sem teljesítette teljes mértékben azokat a nemzetközi kötelezettségeit, amelyeket a Keretegyezmény és a Karta ratifikációjával vállalt. (Cserniczkó et al. 2020, 78–94. p.; Cserniczkó–Márku 2020, Nagy 2021 stb.) Az újabb, a kisebbségek nyelvhasználati jogait szűkítő törvények elfogadása pedig azt jelzi, hogy Ukrajnának nem is áll szándékában eleget tenni nemzetközi kötelezettségeinek. Persze Ukrajna példája korántsem kirívó vagy szokatlan: sok állam aláírja ezeket az egyezményeket, de nem tesz erőfeszítéseket végrehajtásukra. (Phillipson–Skutnabb-Kangas 2017, 6. p.)

Kijev hosszú éveken át ignorálhatta a kisebbségek nyelvi jogainak biztosítása terén vállalt nemzetközi kötelezettségeit, hiszen egyetlen nemzetközi testület sem kérte komolyan számon a jogszűkítést. (Fiala-Butora 2020) Ezzel a nemzetközi szervezetek sajnos hozzájárultak ahhoz, hogy Ukrajna olyan nyelv- és kisebbségpolitikát folytasson, amely olyan jogokat vont részben vagy teljesen vissza a kisebbségektől, amelyekkel azok már hosszú ideje, hagyományosan rendelkeztek. (Cserniczkó et al. 2020) A nemzetközi testületek határozatlanságukkal és tétlenségükkel így sajnos statisztáltak ahhoz, hogy Oroszország ürügyként használhassa fel a kisebbségi nyelvi jogokat erodáló ukrajnai nyelvpolitikát egy igazságtalan és a nemzetközi jog alapján indokolhatatlan véres háború megindításához.

Az azonban, hogy Putyin milyen ürügyet kreált a nemzetközi joggal ellentétes háború megindításához, nem változtat azon a tényen, hogy meg kell találni az egyensúlyt a biztonságpolitikai szempontok és a nyelvi (emberi) jogok között. Hangsúlyozzuk, hogy az Ukrajnához tartozó Kárpátalján élő magyarok nem kérnek különleges jogokat: csak azokat a jogokat szeretnék megőrizni, amelyeket az évtizedek során kivívtak maguknak.

Az, hogy milyen nyelvi jogi helyzet jellemzi majd Ukrajnát a háború után, egyelőre megjósolhatatlan. Tudjuk viszont, hogy a nyelvészet és a nyelvpolitika „gyakran a biztonsági apparátus szerves részét képezi”. (Charalambous et al. 2015, 19. p.) A nyelvi (emberi) jogok és a biztonságpolitika közötti összefüggések alapján csak olyan nyelvpolitika teremtheti meg a béke és biztonság esélyét Ukrajnában, amely tekintettel van a kisebbségek nyelvi (emberi) jogaira, nem kínálva ürügyet azok fokozatos szűkítésével a konfliktusok végletes és végzetes kiélezésére. Mert bár tudjuk, hogy „a nyelvet sokszor pusztán ürügyként használják a politikai szereplők arra, hogy politikai célokat például valamilyen társadalmi átrendeződést érjenek el, vagy konzerváljanak egy nekik kedves állapotot” (Sándor 2014, 315. p.), a nyelvi (emberi) jogok tiszteletben tartása csökkent a nyelvi alapú konfliktusok kialakulásának lehetőségét.

---

72 Analytical Note on the Law „On ensuring the functioning of Ukrainian as the State language” 05/09/2019, p. 16. <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-07/2019.09.11%20-%20Analytical%20Note%20-%20Language%20Law%20ENG.pdf>

## Irodalom

- Beregszászi Anikó 1996. Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica*, 43, 1–8. p.
- Beregszászi Anikó–Cserniczkó István 2017. Kidobott pénz vagy megtérülő befektetés? Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. *Magyar Nyelvőr*, 141/3, 292–309. p.
- Beregszászi Anikó–Cserniczkó István 2020. Nyelvpolitika: harc a hatalomért. *Magyar Nyelv*, 116/3, 257–274. p. DOI: 10.18349/MagyarNyelv.2020.3.257
- Brubaker, Rogers 1996. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Charalambous, Constadina–Charalambous, Panayiota–Khan, Kamran–Rampton, Ben 2015. *Sociolinguistics & security*. Urban Language & Literacies 177.
- Charalambous, Constadina–Charalambous, Panayiota–Khan, Kamran–Rampton, Ben 2016. *Security & language policy*. Urban Language & Literacies 194.
- Cserniczkó István 2013. *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Cserniczkó István 2016. *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár, Autdor-Shark.
- Cserniczkó István 2017. Language Policy in Ukraine: The Burdens of the Past and the Possibilities of the Future. In Simone E. Pfenninger and Judit Navracscics (eds.): *Future Research Directions for Applied Linguistics*. Bristol, Multilingual Matters, 120–148. p.
- Cserniczkó István 2019. Nyelvi konfliktusok a 21. századi Európában a „nemzetközi normák” és az „európai standardok” tükrében. *Pro Minoritate*, 2019/Nyár, 3–26. p.
- Cserniczkó István 2021. A nyelvi jogok az oktatásban és a közigazgatásban a Karta Szakértői Bizottságának jelentései tükrében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 23/1, 3–21. p.
- Cserniczkó István–Fedinec Csilla 2016. Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*, 23/4, 560–582. p. DOI: 10.1163/15718115-02401004
- Cserniczkó István–Hires-László Kornélia–Karmacs Zoltán–Márku Anita–Máté Réka–Tóth-Orosz Enikő 2020. *Ukrainian Language Policy Gone Astray: The Law of Ukraine “On Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language” (analytical overview)*. Törökbálint, Termini Egyesület.
- Cserniczkó István–Kontra Miklós 2022. The Linguistic Human Rights Plight of Hungarians in Ukraine. In Skutnabb-Kangas, Tove and Phillipson, Robert (eds.): *The Handbook of Linguistic Human Rights*. Oxford, Wiley Blackwell.
- Cserniczkó István–Márku Anita 2020. Minority language rights in Ukraine from the point of view of application of the European Charter for Regional or Minority Languages. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 20/2. DOI: <http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2020.2.002>
- Cserniczkó István–Tóth Mihály 2019. *The right to education in minority languages: Central European traditions and the case of Transcarpathia*. Ungvár, Autdor-Shark.
- Davies, William–Dubinsky, Stanley 2018. *Language Conflict and Language Rights: Ethnolinguistic Perspectives on Human Conflict*. Cambridge, Cambridge University Press, 161–183. p.
- Deen, Bob–Romans, William 2018. Introduction: Shaping Language Policies to Promote Stability. In Iryna Ulasiuk, Laurențiu Hadîrcă, and William Romans (eds.): *Language Policy and Conflict Prevention*. Leiden–Boston, Brill Nijhoff, 3–22. p. DOI 10.1163/97890 04357754\_002

- Drozda, Andrij (Дрозда Андрій) 2014. Rozrubati movnij vuzol. Skilky rosijськомovnih ukraїnciv gotovi napolyagati na rosijськомovnosti svoїh ditej i vnukiv? *Портал мовної політики* November 23, 2014. <http://language-policy.info/2014/11/rozrubaty-movnyj-vuzol-skilky-rosijskomovnyh-ukrajintsiv-hotovi-napolyahaty-na-rosijskomovnosti-svojih-ditej-i-vnukiv/>
- Fiala-Butora, János 2020. The Controversy Over Ukraine's New Law on Education: Conflict Prevention and Minority Rights Protection as Divergent Objectives? *European Yearbook of Minority Issues* 17, 233–261. p. DOI: [http://dx.doi.org/10.1163/22116117\\_01701011](http://dx.doi.org/10.1163/22116117_01701011)
- Huysmans, Jeff 2014. *Security unbound: Enacting democratic limits*. New York, Routledge.
- Kondraskina, Jelena (Кондрашкина Елена) 2016. Языковые конфликты. In В. Михальченко (ed.): *Язык и общество: Энциклопедия*. Москва, Издательский центр «Азбуковник», 849–853. p.
- Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Kontra, Miklós–Phillipson, Robert–Skutnabb-Kangas, Tove–Várady Tibor (eds.) 1999. *Language: A Right and a Resource, Approaching Linguistic Human Rights*. Budapest, Central European University Press.
- Kontra, Miklós 2021. (Linguistic) Human Rights and/or Security Policy. *Foreign Policy Review*, 2, 62–72. p. DOI: <http://dx.doi.org/10.47706/KKIFPR.2021.2.62-73>
- Kymlicka, Will 2015. Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 14/4, 4–25. p.
- Nagy, Noémi 2021. Language Rights of European Minorities in the Administration of Justice, Public Administration and Public Services. International Developments in 2019. *European Yearbook of Minority Issues*, 18/1, 113–140. p. DOI: [https://doi.org/10.1163/22116117\\_01801006](https://doi.org/10.1163/22116117_01801006)
- Osznacs, Szerhij (Оснач Сергій) 2015. Мовна складова гібридної війни. *Портал мовної політики* June 13, 2015. <http://language-policy.info/2015/06/serhij-osnach-movna-skladova-hibrydnoji-vijny/>
- Öllös László 2004. *Emberi jogok – nemzeti jogok. Emberi és polgári jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai?* Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Paulston, Christina Bratt–Heidemann, Kai 2006. Language Policies and the Education of Linguistic Minorities. In Thomas Ricento (ed.): *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Blackwell Publishing Ltd, 292–310. p.
- Pavlenko, Aneta 2011. Language rights versus speakers' rights: on the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy*, 10/1, 37–58. p.
- Phillipson, Robert–Skutnabb-Kangas, Tove 1995. Linguistic rights and wrongs. *Applied Linguistics*, 16/4, 483–504. p.
- Phillipson, Robert–Skutnabb-Kangas, Tove 2017. Introduction to Volume 4. Language Rights: Challenges in Theory and Implementation. In Skutnabb-Kangas, Tove and Phillipson, Robert (eds.): *Language Rights*, Volume 4. London/New York, Routledge, 1–13. p.
- Rabinovych, Maryna–Berg-Nordlie, Mikkel 2021. Regulating Minority Languages in Ukraine's Educational System: Debate, Legal Framework and Implementation. In Aadne Aasland and Sabine Kropp (eds.): *The Accommodation of Regional and Ethno-cultural*

- Diversity in Ukraine*. Cham, Palgrave Macmillan, 83–110. p. [https://doi.org/10.1007/978-3-030-80971-3\\_4](https://doi.org/10.1007/978-3-030-80971-3_4)
- Roter, Petra–Busch, Brigitta 2018. Language Rights in the Work of the Advisory Committee. In Iryna Ulasiuk, Laurențiu Hadîrcă, and William Romans (eds.): *Language Policy and Conflict Prevention*. Leiden–Boston, Brill Nijhoff, 155–181. p.
- Sakwa, Richard 2015. *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London, I.B. Tauris.
- Sándor Klára 2014. *Határtalan nyelv*. Bicske, SZAK Kiadó.
- Skutnabb-Kangas, Tove–Phillipson, Rober eds. 1994. *Linguistic human rights: Overcoming linguistic discrimination*. Berlin–New York, Mouton de Gruyter.
- Skutnabb-Kangas, Tove – Phillipson, Robert (eds.) 2022. *The Handbook of Linguistic Human Rights*. Oxford, Wiley Blackwell.
- Skutnabb-Kangas, Tove 2000. *Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah–New Jersey–London, Lawrence Erlbaum Associates.
- Skutnabb-Kangas, Tove 2012. Linguistic Human Rights. In Peter M. Tiersma and Lawrence M. Solan (eds.): *The Oxford Handbook of Language and Law*. Oxford, Oxford University Press, 235–247. p. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199572120.013.0017
- Varenes De, Ferdinand 1996. *Language, minorities and human rights*. The Hague, Kluwer Law.
- Varenes De, Fernand – Kuzborska, Elżbieta 2019. Minority Language Rights and Standards: Definitions and Applications at the Supranational Level. In Gabrielle Hogan-Brun and Bernadette O'Rourke (eds.): *The Palgrave Handbook of Minority Languages and Communities*. London, Palgrave Macmillan, 21–72. p.
- Weydt, Harald 2015. Linguistic borders – language conflicts: Pleading for recognition of their reality. In Rosenberg, Peter–Jungbluth, Konstanze–Rhubodes, Dagna Zinkhahn (eds.): *Linguistic Construction of Ethnic Borders*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 131–145. p.
- Wright, Sue 2012. Language policy, the nation and nationalism. In Bernard Spolsky (ed.) *The Cambridge Handbook of Language Policy*. New York, Cambridge University Press, 59–78. p.

ISTVÁN CSERNICKÓ

LANGUAGE (HUMAN) RIGHTS, VIOLATIONS AND SECURITY POLICY IN THE CONTEXT OF RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE

Russia has already used the issue of linguistic and nationality rights of the Russian minority in Ukraine as a pretext in 2014, when it invaded Crimea and supported the breakaway regions of eastern Ukraine. Russian President Putin's speech immediately prior to the launch of the war against Ukraine also emphasises the language issue. This paper looks at the possible link between linguistic (human) rights and their violation and security policy. Using the example of the linguistic rights of the Hungarian community in Transcarpathia, it examines whether Ukrainian language policy in recent years can be interpreted as a violation of linguistic rights, and also seeks to answer the question of whether there can be a balance between the guarantee of linguistic rights of minorities and security policy.